

AVRAM IANCU - 200!

Nr.10(50/octombrie 2024)

Despre arbitrar și liber arbitru

Prof. univ. dr. Paul Magheru

Moto: Își au și cuvintele drepturile lor,
dar vorbitorii trebuie să cunoască
Și să respecte aceste drepturi.

Pentru unii vorbitori cuvintele arbitrar și liber arbitru, fiindcă au o formă asemănătoare, înseamnă același lucru. În gramatică, cuvintele cu formă deosebită sau asemănătoare și același sau aproape același înțeles se numesc sinonime. Arbitrar și liber arbitru, deși asemănătoare ca formă au un înțeles diferit, opus, deci sunt antonime, înseamnă lucruri total diferite. Dicționarele explică arbitrarul ca atitudine sau hotărâre luată după propria apreciere subiectivă, fără a ține seamă de părerea altuia, de adevăr; cu alte cuvinte ceva abuziv, samavolnic, întâmplător. Liberul arbitru, în schimb, definește capacitatea, libertatea omului de a alege, pe propria răspundere, între lucruri diferite, care de regulă se exclud, între Bine și Rău. Omul devine astfel propriul său stăpân și primul său judecător.

Deosebirea între arbitrar și liber arbitru persistă încă de la facerea lumii. Dumnezeu l-a făcut pe om pentru Fericire, ca să aibă cunoștință numai despre Bine, dar l-a înzestrat și cu liber arbitru, care s-a dovedit a fi o grea povară pentru om. De menționat, în sprijinul unor considerații care vor urma, că, încă înainte de a o fi creat pe Eva, Dumnezeu i-a dat lui Adam o poruncă să nu guste din pomul cunoștinței binelui și răului: „A dat apoi Domnul Dumnezeu lui Adam poruncă și a zis: „Din toți pomii din rai poți să mănânci,/Iar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci, căci, în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit!” (Facerea, 2:16,17). Un șarpe viclean a ademenit-o pe Eva cea făcută din Adam și a făcut-o să guste din fructul interzis: „De aceea femeia, socotind că rodul pomului este bun de mâncat și plăcut ochilor la vedere și vrednic de dorit, pentru că dă știință, a luat din el și a mâncat și a dat bărbatului său și a mâncat și el” (Facerea, 3:6). Luat la rost acesta se scuză: „Și-a zis Adam: „Femeia care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mâncat” (Facerea, 3:12). Traducătorul Bibliei introduce în aceste versete o separație fină, delicată între **cunoștință** și **cunoaștere**. Cunoașterea (de la radicalul indo-european *gna-* a cunoaște, a ști) are mai mult un caracter general, abstract, pe când cunoștința admite o legătură directă, mai apropiată de obiectul cunoașterii, mediată de simțuri și propria experiență de viață. În cazul Evei acționează simțul gustativ (bun de mâncat), vizual (plăcut ochilor la vedere), voința, curiozitatea.

În primele capitole din Facerea biblică întâlnim și primul caz de cazuistică din istoria doctrinelor morale ale umanității, dar și primul exemplu de devotament conjugal total, cu riscurile izgonirii din Rai și pierderii veșniciei. Pentru cei dispuși să-i găsească lui Dumnezeu o vină că l-ar fi făcut pe om ca să sufere, după cum scânteia să zboare, e adevărat că după păcat, cum spun unele versete biblice, le vom răspunde că în marea Sa bunătate și înțelepciune Dumnezeu a știut înaintea tuturor, mă refer la marii filozofi ai lumii, că izvorul evoluției, dezvoltării este contradicția, lupta dintre Bine și Rău, de aceea l-a și înzestrat pe om cu liber arbitru, ca să aleagă pe propria răspundere între Bine și Rău. Primul filozof materialist grec Heraclit (534-475 î. Hr.) scria într-una din operele sale că *Ta panta rhei* (totul curge, totul evoluează, progresează). Ne putem imagina itinerarul omului spre desăvârșire ca o asimtotă, ca o linie curbă a omului care se apropie de linia dreaptă a lui Dumnezeu și pe care o atinge la infinit.

E momentul să introducem acum în acest context o explicitare necesară a conceptelor filozofice frecvent utilizate de cazuistică și sofistică, legate de accepțiunea antinomică a arbitrarului și liberului arbitru. Unii îi spun liberului arbitru, datorită unei asocieri și înțelegeri greșite, libertinaj, care se potrivește mai mult cu arbitrarul, libertinajul desemnând o comportare destrăbălată, de desfrâu, contrară regulilor decenței și moralei.

Cazuistica (de la lat. *casus*- caz de conștiință) este o parte a moralei stoice, talmudice, scolastice și iezuite, care încerca să rezolve cazurile de conștiință, dându-le interpretări meșteșugite, pentru a ascunde situații false, îndoielnice. Cazurile de conștiință apar mai ales în situații de limită, extreme, greu de apreciat din punct de vedere moral, când individul e pus să aleagă între soluții care se exclud, cu consecințe neplăcute, uneori dramatice. Cazuistica a fost întotdeauna strâns legată de literatura de erudiție, de elocință sau oratorie (arta de a vorbi frumos, corect și convingător), de retorică (știința despre oratorie), de sofistică, filozofie, istorie. De mare popularitate s-a bucurat încă din perioada clasică a culturii grecești **sofistica** (sec. VI-V î.e.n.). Cei dintâi profesori de retorică la Atena se numeau

AVRAM IANCU - 200!

sofiști (de la *sophistes*- înțelept), învățători care formau spiritele și sufletele, profesioniști care predau cu plată cunoștințe social-politice, de retorică și filozofie, urmărind în special pregătirea tineretului pentru participarea la viața publică. Începând din secolul IV î.e.n., din perioada helenistică, dar mai ales cea romană, profesiunea de sofist a degenerat, cuprinzând simpli retori venali, gata să demonstreze orice, dascăli de arguții și abilități verbale (Vedeți pentru aceasta Dialogul lui Platon, *Gorgias sau despre retorică*). Acest din urmă sens al termenului de sofist este cel sub influența căruia s-a format accepțiunea actuală, peiorativă a termenului. Azi prin sofism, sofistică se înțelege un raționament aparent corect, în fond fals, construit astfel pentru a induce în eroare. În limbaj, sofismul are ca principale specii echivocul, stilul prolix, parataxa. Sofismul se înrudește cu cazuistica prin ingeniozitate, subtilitate, dibăcie în argumentarea unor teze corecte în formă, dar false, îndoielnice în fond. *Quod erat demonstrandum*. Ceea ce era de demonstrat este că arbitrar și liber arbitru sunt concepte antinomice, că noțiunea de cunoaștere și cunoștință nu înseamnă întotdeauna exact același lucru, că doctrinele morale ale cazuisticii și sofisticii au azi conotații exclusiv negative. Acest articol este destinat mai ales celor care confundă arbitrarul, libertinajul cu liberul arbitru. După cum s-a văzut arbitrarul și libertinajul au azi numai conotații negative, precum cazuistica și sofistică, pe când liberul arbitru este un concept pozitiv, un dar dat de Dumnezeu ca omul să aleagă cu bună știință și proprie răspundere numai ceea ce este admis.

Prof. univ. dr. Paul Magheru

